

Első közlés: Klaudy K. 2022. A fordítástudomány dilemmái a 21. század elején.
In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás
kutatásmódszertanába I. Általános rész.* Budapest: ELTE FTT–MANYE
Fordításelméleti Szakosztály. 13–25.

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY DILEMMÁI A 21. SZÁZAD ELEJÉN

1. Bevezetés

A 21. század elején jelentős változások mentek végbe a fordítástudományban. A tanulmány ezeknek a változásoknak a pozitív és negatív oldalait tekinti át. Értékeli a két hazai fordítástudományi folyóirat, a *Fordítástudomány* és az *Across Languages and Cultures*, valamint a Fordítástudományi Doktori Program eredményeit, a fordítástudományi programok, konferenciák, publikációk számának növekedését, de felhívja a figyelmet a negatívumokra is. Megváltozott a fordítás tárgya, megváltoztak a fordítási esemény szereplői (a megrendelő, a fordító és a felhasználó), és megváltoztak a fordítás kutatásának technikai lehetőségei is. A fordítástudományban eddig végbemenő fordulatok mindig elméletiek voltak (nyelvészeti megközelítés, kulturális fordulat, pragmatikai fordulat). Most azonban egészen másról van szó. A technikai fejlődés a 21. század elején annyira gyors mértékben és olyan jelentősen változtatta meg a fordítói gyakorlatot, hogy erre a tudományos kutatásnak reflektálnia kell. És ezt meg is teszi, hiszen a fordítás kutatói is új lehetőségeket kaptak a technika fejlődésétől, lehetővé vált például óriási fordított célnyelvi szövegtörzsek felépítése, melyeket automatikusan lehet elemezni, és ezek nagy segítséget nyújtanak a fordítási univerzálék kutatásában. A tanulmány a továbbiakban áttekinti, hogy a fordítástudományi folyóiratok, valamint a Fordítástudományi Doktori Program hallgatói hogyan reagáltak ezekre a változásokra.

Kezdjük a címszavak definíciójával. A fordítástudomány (*Translation Studies*) sok definíciója közül saját definíciómat fogom idézni: „A fordítástudomány önálló interdiszciplináris tudományterület, amely a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítés eredményét, folyamatát és funkcióját vizsgálja, a fordítás és a tolmácsolás folyamatában részt vevő összes nyelvi és nem nyelvi tényező figyelembevételével. Saját elméleti, leíró és alkalmazott ága van” (Klaudy 2020a: 32).

Amikor címet adtam tanulmányomnak, a *dilemma* szónak is utánanézttem. Meglepődve láttam, hogy a ’választási lehetőség’ jelentés mellett az *Idegen szavak és kifejezések szótárában* (ISzKK) az áll, hogy „kínos” az *Értelemző szótárban* (ÉrtSz) pedig az, hogy „kellemetlen”:

dilemma *gör* 1. két egymást kizáró és rendszerint egyformán kínos lehetőség, amelyek között választani kell. [...] (ISzKK 1995: 182)

dilemma 1. (*vál*) Kényszerű, szorult helyzet, amelyben két egyforma értékű, rendszerint kellemetlen lehetőség között kell választani. (ÉrtSz 1966: I. kötet 1015)

Ha ez így van, akkor fogalmazzunk inkább úgy, hogy a továbbiakban töprengések, gondolatok és kérdések következnek a 21. század elejének fordítástudományáról, de a tanulmány végén egy valódi dilemmához is eljutunk.

2. Az elmúlt 20 év eredményei¹

E cikk szerzője 2003 szeptemberében indította el programvezetőként az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktoriskolájának Fordítástudományi Doktori Programját, és több mint 20 éve főszerkesztője két fordítástudományi folyóiratnak. Az egyik folyóirat magyar nyelvű, a címe *Fordítástudomány*, alcíme *Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*. A másik folyóirat angol nyelvű, a címe *Across Languages and Cultures*, az alcíme pedig *A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies* (a továbbiakban *Across*).

Joggal teheti fel bárki a kérdést, mennyit haladt előre a fordítástudomány abban a 20 évben, mely az önálló fordítástudományi doktori program és a két folyóirat alapítása óta eltelt.

Először nézzük a számszerű eredményeket. A *Fordítástudománynak* (alapítva: 1999) eddig 22 évfolyama jelent meg, évenként két 150 oldalas füzettel. Ez 6600 oldalnyi tanulmányt, konferenciabeszámolót és recenziót jelent a nyelvi közvetítés témaköréből – magyarul. Az *Acrossnak* (alapítva: 2000) eddig 21 évfolyama jelent meg, évenként két 150 oldalas füzettel. Ez 6300 oldalnyi tanulmányt, konferenciabeszámolót és recenziót jelent a nyelvi közvetítés témaköréből – angolul. A Fordítástudományi Doktori Programban (alapítva: 2003) 54 doktori értekezés született, általában 200 oldalas terjedelemben, ez összesen 10 800 oldalnyi fordítás- és tolmácsolástudományi szöveg – 90%-ban magyarul, 10%-ban angolul. Ez összesen 22 700 oldalnyi fordítás- és tolmácsolástudományi szöveg, amelyről elmondható, hogy az elmúlt 20 évben Magyarországon keletkezett. (Itt most természetesen eltekintünk a *Translation Studies* hatalmas méretű nemzetközi szakirodalmától.)

Ennél azonban, csak Magyarországot figyelembe véve is, jóval nagyobb mennyiséggel kell számolnunk, hiszen 2009-ben több magyar egyetemen megindult a fordító és tolmács mesterszak, általában mindenütt rendeznek éves konferenciákat, és azoknak az anyaga általában meg is jelenik. Az alkalmazott nyelvészeti konferenciákon mindig van fordítási és tolmácsolási szekció, és az előadások egy része meg is jelenik a konferenciák kötetében (MANYE, SZOKOE). Két évvel ezelőtt a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének (MANYE) keretében megalakult a Fordítástudományi Szakosztály, Dróth Júlia, majd Robin Edina és Seidl-Pécs Olívia vezetésével, amely szintén rendkívül aktív konferenciaszervezési és kiadói tevékenységet folytat. Meg kell említenünk a fordítóirodákat is, melyek szintén folytatnak kutatómunkát. Ilyen például az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (OFFI) által alapított OFFI Akadémia, élénk publikációs tevékenységgel (pl. Szoták 2019, Tamás 2017).

¹ A tanulmány alapjául szolgáló előadás a *TransELTE 2022* konferencián hangzott el, azóta a tanulmányban közölt számszerű adatok természetesen változtak.

3. Pozitívumok és negatívumok a 21. század elején

A fejlődés tehát szemmel látható, de a pozitívumok mellett vannak negatívumok is. Kezdjük a pozitívumokkal. Mint a fentiekből látható, az elmúlt 20 évben kialakult és megerősödött a fordítástudomány kutatási háttere és infrastruktúrája. A fordító- vagy fordító- és tolmácsképzést folytató egyetemeken, a szakmai szervezetek fordítástudományi szakosztályaiban és a fordítóirodáknál folyó kutatómunka megteremti azt a tudományos kontextust, amelyben érdemes fordításkutatással foglalkozni, érdemes beszámolni az újabb kutatási eredményekről, lehet publikálni őket. Nagy mennyiségű fordítástudományi publikáció jelent meg az elmúlt húsz év alatt. Az előbb említett 22 700 oldal sem kevés, de ennél, mint említettük, jóval többel kell számolni. Az az 54 hallgató, aki fordítástudományból védte meg értekezését, biztosítja a tudományos utánpótlást is.

Pozitívumnak tekinthető az is, hogy folyamatosan fejlődnek a gyakorló fordítók és tolmácsok technikai lehetőségei és technikai eszközei (vö. a neurális gépi fordítás egyre jobb minőségű szövegei). Ezzel párhuzamosan vagy ennek köszönhetően fejlődnek a fordítás kutatásának lehetőségei és technikai eszközei is (vö. lehetővé vált óriási méretű fordított célnyelvi szövegtörzsek automatikus elemzése és gépi egybevetése autentikus, nem fordított célnyelvi szövegekkel).

Áttérve a negatívumokra, a 21. század elején jelentős változások történtek, melyeket nem biztos, hogy negatívumnak lehet minősíteni, de az tény, hogy alaposan megváltoztatták a fordítástudományi kutatások irányát. Megváltozott a kutatás tárgya: a fordítás. Változtak a fordítási esemény szereplői: a fordító, a fordítás megbízója és a fogyasztója. Változtak a fordítással szemben támasztott minőségi követelmények: már nem általános követelmény az ekvivalens, azaz egyenértékű fordítás, helyette gyakran elegendő a célnak megfelelő (*fit for purpose*) fordítás, és ennél jobbra a megrendelő sem tart igényt.

4. Hogyan hat mindez a fordítástudományra?

Egy tudomány érettsége több tényezőtől függ, itt csak néhányat sorolunk fel. (1) Képes-e definiálni a kutatás tárgyát? (2) Képes-e leírni a kutatás tárgyát? (3) Van-e saját nyelve? Van-e közmegegyezés a szakemberek között a szakkifejezések használatában? (4) Van-e saját kutatási módszerei? (5) Van-e magyarázóereje? (6) Lehet-e számszerűsíteni az eredményeit? (7) Lehet-e formalizálni az eredményeit? (8) Képes-e előre jelezni a várható jelenségeket?

Ezeket a kérdéseket a fordítástudománnyal kapcsolatban is fel kell tennünk. Korábban már részletesen foglalkoztunk a harmadikkal, hogy van-e közmegegyezés a szakemberek között a szakkifejezések használatában (Klaudy 2020b). Az ötödik kérdésre, hogy van-e a fordítástudománynak magyarázóereje, választ kaphatunk az eddig megszületett nagyszámú doktori értekezésből, melyek mindegyike a fordítás és tolmácsolás valamelyik jelenségét írja le és magyarázza, valós nyelvi anyag vagy nyelven kívüli tényezők szisztematikus vizsgálata alapján. A többi kérdésre adható választ erősen befolyásolják azok a változások, melyek a 21. század elején végbementek.